

DE VERDWIJNENDE FLORA VAN DE SINT PIETERSBERG *)

door

L. GRÉGOIRE

Toen ik circa 30 jaar geleden met botaniseren in Zuid-Limburg begon, vond ik er zulke onverwachte rijkdommen aan planten en groei-plaatsen, dat ik er geen idee van had, dat toen reeds zeer veel moois en zeldzaams teloor was gegaan. Dit werd mij pas duidelijk uit gesprekken met oudere botanici als Dr. A. de Wever uit Nuth en de heer J. Pagnier uit Maas-tricht en met geologen als Dr. J. Beckers uit Beek en de heer F. van Rummenen uit Heerlen, en vooral ook met de toenmalige voor-zitter van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Rector Jos. Cremers.

In een artikel „De St Pietersberg” van A. de Wever en Jos. Cremers (Natuurh. Maandbl. Jrg. 3, 1914, no 5) lees ik: „Gaan we de opgaven der oudere botanici na en vergelijken wij *hunne* vondsten met wat er nu nog op den St. Pietersberg te vinden is, dan worden wij treurig gestemd. Helaas, wat al rari-teiten zijn daar thans gansch en al verdwenen! en hoevele planten, die er eertijds voorkwamen, moeten we tegenwoordig tot de zeldzaamheden rekenen!... Als er ooit vandalisme gepleegd werd op natuurhistorisch gebied, dan was 't hier. De flora van den St. Pietersberg is jaren lang beschouwd geworden als 'n internationaal gemeengoed, waarvan zich ieder, die maar wilde, mocht meester maken, waarvan hij naar hartelust kon rooven en plunderen” enz.

In een artikel getiteld „Verdwijnend Natuur-schoon” (Ib. Jrg. 6, 1917, no 2) uit de Wever zijn grote verontwaardiging en teleurstelling over vandalisme, voortschrijdende ontginning van prachtige natuurgebieden, afgraving, bruinkoolwinning en wat dies meer zij.

Nógmaals uit hij in een publicatie met de titel: „Laatste bezoek aan „Walderput” en „Sternbach” (Ib. Jrg. 6, 1917, no 9—10) zijn veront-waardiging meer speciaal met betrekking tot de ontluistering van de Brunssumerheide door bruinkoolontginning, dat als volgt aanvangt: „Toen we in Augustus j.l. de Brunssummer-hei bezochten, om er nog enkele bloemen te halen, welke we tegen algeheele uitroeïing wil-

den redden, hadden we geen flauw idée van wat de bruinkoolontginning 't ons zo welbe-bekende landschap had durven aandoen. 't Deed ons leed te moeten zien, hoe de plaats, waar we, zoo vaak en zoo veel, echt natuurgenoet hadden gesmaakt, toegetakeld was geworden”.

Maar dan begint zich in de aanvang der twintiger jaren wellicht de grootste catastrofe te voltrekken, n.l. de vernieling van de St Pie-tersberg door de Mergelindustrie. Deze raakt in zeer hevige mate de unieke en onvervangbare plantengroei. Geen wonder, dat van verschil-lende zijden uitdrukking werd gegeven aan ge-voelens van verontwaardiging en angst.

Hier konden protesten en requesten echter niet baten. In een tijd van grote werkloosheid moest een prachtig en uniek natuurmonument opgeofferd worden voor een industrie, die aan tientallen werklozen arbeid en brood kon ver-schaffen. Wel verklaarde de S. A. Cimenteries et Briquetteries Réunies de Bonne Espérance, Raevens et Loën zich bij schrijven van 16 juni 1923 aan Heren Burgemeester en Wethouders der stad Maastricht bereid „alles in te spannen om het natuurschoon en oudheidsuitzicht te be-houden en het publiek voldoening te geven”, voorts: „Verder zullen nieuwe beplantingen worden gedaan van verscheidene houtsoorten, ter verfraaiing van den bergwand”, en ook: „Wij hebben te meer aan het personeel opdracht gegeven, dat mochten er vondsten van natuur-historische waarde worden gedaan, den Heer Conservator van het Museum van Natuurlijke Historie te Maastricht, den Z.Eerw. Heer J. J. Cremers, daar onverwijld kennis van te geven” (Ib. Jrg. 12, 1923, p. 30).

Aan de laatste toezegging is door de „E.N.C.I.” naar ik meen te weten, zeer goed voldaan. Belangrijke schenkingen van grote natuurhistorische waarde vonden plaats. Aan de westzijde van de St Pietersberg werd het mooie „Encibos” aangelegd. De ruïne en de hoeve Lichtenberg zijn tot heden gespaard, even-als de z.g. „coulisse” aan de Oostzijde. Deze laatste, welke uit botanisch oogpunt uiterst be-

langrijk is en waarin zich zelfs enige planten bevinden, welke, voorzover mij bekend, uniek zijn voor de Nederlandse flora, is echter thans gedoemd om te verdwijnen. Hiermede is dan het lot bezegeld van de groeiplaats van de volgende m.i. bijzondere planten, die er voorkomen, resp. tot voor kort te vinden waren:

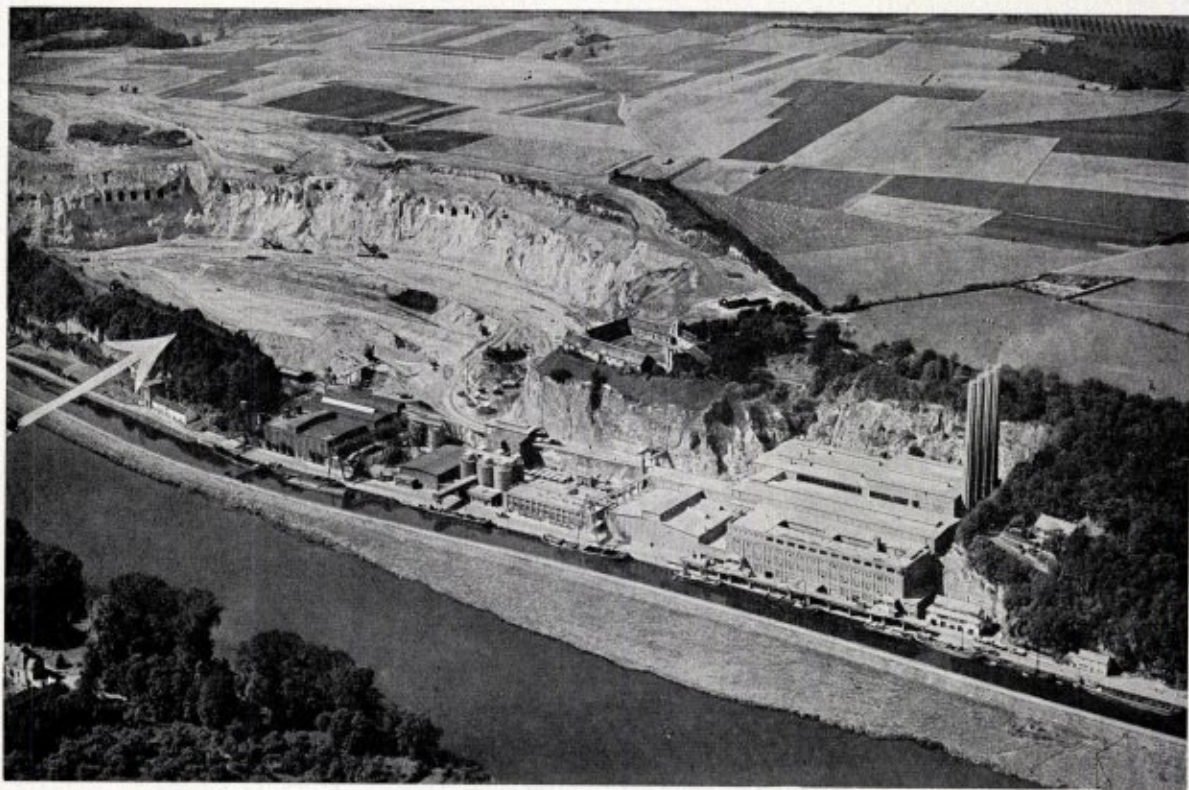
Bomen en Heesters. — Zuurbes (*Berberis vulgaris* L.), Blazenstruik (*Colutea arborescens* L.), Bergvlier (*Sambucus racemosa* L.), en Kruidvlier (*S. ebulus* L.), Rode Kamperfoelie (*Lonicera xylosteum* L.), Spaanse aak (*Acer campestre* L.), Kardinaalsmuts (*Evonymus europaea* L.), Kurkiep (*Ulmus campestris* Mill. var. *suberosa* Whltnbg.), Sleedoorn (*Prunus spinosa* L.) en wel de vroegbloeiende (var. *praecox*) en laatbloeiende (var. *costanea*), alsook heesters met dikkere vruchten (*macrocarpa*) of met dunnere (*microcarpa*), gewone troskers (*Prunus padus* L.) en nog meerdere andere.

Waar het ten ondergang gedoemde comp'lex

voor het grootste deel bestaat uit eiken-haagbeuken-bos, is het duidelijk, dat de kensoorten dezer gemeenschap t.w.: Eiken spec. (*Quercus* L. spec.) en Haagbeuk (*Carpinus betulus* L.) behoorlijk vertegenwoordigd zijn en dat ook de Bosrank (*Clematis vitalba* L.) zijn witte bloemen en later zijn zilveren vruchtpluizen alom door en tussen de andere gewassen wringt.

Varens. — Aan deze gewassen is het gebied niet bijzonder rijk. Toch zijn er naast de meer algemene soorten nog wel enige vermeldenswaardige als: Gewone stekelvaren in de grote brede en in de smalle kleinere vorm (*Dryopteris austriaca* ssp. *eu-spinulosa* Hylander en ssp. *dilatata* Sch. et Th.), Blaasvaren (*Cystopteris filix-fragilis* L.), Steenbreckvaren (*Asplenium trichomanes* L.), Naaldvaren (*Polystichum aculeatum*, ssp. *lobatum* Vollm.) en Adertong (*Ophioglossum vulgatum* L.).

Kruidachtige planten. — Akelei (*Aquilegia vulgaris* L.), Doorgroeide boeren-

De verdwijnende Sint Pietersberg in 1946. De pijl wijst de coulisse aan, waar de nieuwe fabriek is gebouwd. Luchtfoto K.L.M.

kers (*Thlaspi perfoliatum* L.), Knikkende silene (*Silene nutans* L.), Ruig viooltje (*Viola hirta*). Ruig- en berghertshooi (*Hypericum hirsutum* L. en *H. montanum* L.), Gestippeld Zonne-roosje (*Helianthemum nummularium* Mill.). Voorjaarsganzerik (*Potentilla verna* L.), Bochtige klaver (*Trifolium medium* Huds.), Hokjes-peul (*Astragalus glycyphyllos* L.), Heksenmelk (*Euphorbia esula* L.), de zeer zeldzame Eng-bloem (*Vincetoxicum officinale* Moench.) evenals de zeer zeldzame Bergsteentijm (*Satureja calamintha* Scheele spp. *silvatica* Briq.) en de vermoedelijk voor ons land enige Klimop-bremraap (*Orobancha hederæ* Duby). (Deze laatste verplaatste zich in de loop der jaren nogal eens en ook het aantal bloeiende planten varieerde van jaar tot jaar, vermoedelijk als gevolg van het afsterven van geparasiteerde waardplanten, doch ze hield in een beperkte kring steeds stand), Parelzaad (*Lithospermum officinale* L.), diverse toorts-soorten, die gaarne hybridiseren en waarvan vooral de zeldzame Melige toorts (*Verbascum lychnitis* L.), met uitsluitend ivoorkleurige bloemen (de typische heeft gele bloemen) genoemd dient te worden

en die steeds meer in aantal vermindert. Gam-mander (*Teucrium chamaedris* L.), Steentijm (*Satureja acinos* Scheele), Kleine kaardebol (*Dipsacus pilosus* L.), (thans reeds nagenoeg verdwenen, althans op Nederl. gebied), Perzik-bladklokje en Ruig klokje (*Campanula persicifolia* L. en *C. trachelium* L.), Kru.sbladwa'stro (*Galium cruciata* L.), Duiŕkruid (*Scabiosa columbaria* L.), Akkerknautia met gaafrandige bladen (*Knautia arvensis* Duby form. *integri-folia*), Aardvederdistel (*Cirsium acaule* Weber), ook in de gestengelde vorm (f. *caulescens*), die er slechts sporadisch voorkomt; Driedistel (*Carlina vulgaris* L.) Grootbloem Centaurie (*Centaurea scabiosa* L.), Wilde sla (*Lactuca serriola* L.), Eenbes (*Paris quadrifolia* L.), Herfsttijloos (*Colchicum autumnale* L.) Sneeuw-klokje (*Galanthus nivalis*) en v.e.e andere.

De groeiplaats van Wolfskers (*Atropa bella-donna* L.), die Dr. A. de Wever memoreert in zijn bijdrage „Planten van den St. Pietersberg” op blz. 257 van het boek „de St. Pietersberg” door Ir. D. C. van Schaik, is al geruime tijd verdwenen.

Orchideeën. — Ofschoon deze tot de kruidachtige planten behoren, wil ik deze om persoonlijke voorkeursredenen apart nemen. Bij de aanvang van de inventarisatie der planten vanwege de „Commissie inzake Wetenschappelijk onderzoek van de St. Pietersberg” in de jaren 1950 e.v. waren twee zeer zeldzame, vroeger voor de St. Pietersberg vermelde orchideeën reeds verdwenen, t.w.: Wantsenorthis (*Orchis coriophorus* L.) (in 1915 er nog gevonden door de heer Swart) en Herfstschroeforchis (*Spiranthes spiralis* K. Koch), vroeger op de Westhelling en aldaar ondergestort bij de aanleg van het Encibos. Aanwezig waren nog: Vliegenorchis (*Ophrys insectifera* L.), Bruine Orchis (*Orchis purpurea* Huds.) Soldaatorthis (*O. militaris* L.), Mannetjesorchis (*Orchis mascula* L.), Berg-nachtorchis (*Platanthera chlorantha* Rchb.), Poppenorchis (*Aceras anthropophora* Ait.), Wespenorchis (*Epipactis helleborine* Crantz), Bruinrode idem (*E. atrorubens* Schult.) Keverorchis (*Listera ovata* R. Br.) en Vogel-nestje (*Neottia nidus-avis* Rich.). Inzake Bruine Orchis vermeldt Dr. A. de Wever op pag. 247 van bovengenoemd boek van Ir. D. C. van Schaik, dat deze orchidee noch op het Nederlands, noch op het Belgisch gedeelte van de St. Pietersberg voorkomt. Op blz. 267 van het-

Onrijpe vruchten van de Bosrank
Fotoarchief De Wever.

zelfde boek zegt Dr. J. Heimans zulks eveneens. Al enige tijd vóór het verschijnen van dit boek (1938) vond ik echter op Nederlands gebied enige exemplaren, weliswaar op uiterst moeilijk toegankelijke punten der coulisse, terwijl meer zuidelijk op Belgisch gebied zelfs vrij veel dezer planten, alsook hun kruisingen met Soldaatorchis werden aangetroffen.

Deze laatste stond op Nederlands gebied, behalve op moeilijk bereikbare plekken nog ± 10 jaar geleden in een flinke kolonie op de noordrand der coulisse, daar waar een trap naar beneden in de afgraving leidde. Hier is ze echter al kort nadien geheel uitgeroeid.

In 1954 zijn door de heer Gijtenbeek samen met schrijver dezes meerdere van deze zeldzame orchideeën van gevaarlopende plekken overgebracht naar een meer beschutte plaats in het Z.O. gedeelte van de Nederlandse St Pietersberg. Na enkele jaren bleek echter, dat ze hier niet hadden standgehouden.

Van het Vogelnestje schrijft Dr. de Wever in meergenoemd boek op blz. 251, dat het voorkomt vanaf het (toenmalige LG.) Nederlandse douanekantoor tot Caestert en verder zuidwaarts. Merkwaardig is, dat het zeker sedert 1945 juist in dit deel vrijwel niet meer voorkwam, maar wel in het N.O. deel der coulisse, sommige jaren wel met 15 à 20 exemplaren, thans echter geheel of nagenoeg verdwenen.

Tot zover de coulisse van de St Pietersberg. Wat andere delen van deze berg betreft kan nog worden medegedeeld, dat door aanleg van wegen en bouw van huizen op percelen langs de vroegere Bergweg enkele groeiplaatsen van m.i. interessante planten verloren gingen, t.w. Zeepkruid (*Saponaria officinalis* L.), Aardaker (*Lathyrus tuberosus* L.), Dolle Kervel (*Chaerophyllum temulum* L.) en Wespenorchis (*Epipactis helleborine* Crantz).

Bij het Fort St Pieter verdwenen als gevolg van de exploitatie als restaurant en speeltuin Knikkende Silene (*Silene nutans* L.) en Phacelia (*Phacelia tanacetifolia* Benth.).

Als gevolg van de bouw van een grote groep woningen aan de Mergelweg werd de westelijke helling veel intensiever dan vroeger gebruikt als speelterrein, tengevolge waarvan de mooie vegetaties van Verfbrem (*Genista tinctoria* L.)

Engbloem
Fotoarchief De Wever.

en Kruipbrem (*G. pilosa* L.), alsmede de hier ook voorkomende Akkerknautia met niet-ingesneden blad (*Knautia arvensis* Duby, f. *integrifolia*) totaal teloor gingen. Op het zuidelijk deel der helling is de Gaspeldoorn (*Ulex europaeus* L.), die wel nog over de grens voorkomt, al geruime tijd geheel verdwenen.

Een en ander overziende, heeft het mij en anderen bevreemd, dat Dr. L. D. Brongersma schrijft (Natuurhist. Maandbl. 1958, no 3—4, blz. 36): „Voor zover het thans mogelijk is om conclusies te trekken, kan worden vastgesteld, dat de St Pietersberg een betrekkelijk arme fauna en flora herbergt”. Wat de flora betreft, ben ik ervan overtuigd, dat Dr. A. de Wever, ware hij nog in leven, het hiermede zeker niet eens zou zijn geweest.

*) De verdwijnende flora van de rest van Zuid-Limburg komt later aan de beurt.